

Katarzyna Kuzko-Zwierz
Muzeum Warszawskiej Pragi

Muzeum Warszawskiej Pragi — o założeniach programowych i ich realizacji

In a period of rapid and fundamental social change it is natural and highly desirable that those in charge of museums should ask themselves with some frequency such questions as „Why does this museum exist? How relevant is it to the needs and conditions of the society in which it exists? What, things being what they are, is its main task? How do I measure its success?” [Hudson 2017: 11].

Our central premise is that museums must move beyond their internal preoccupations and create visions and missions that address the big problems and the big questions. Questions such as why does your museum exist, what changes are you trying to effect, what solutions will you generate, and what are your non-negotiable values? In short, the museum must now become an institution of the commons—a resource belonging to and affecting the whole of a community [Janes, Sandell 2019: 16].

Cytowaną powyżej myśl Kennetha Hudsona, fundatora *European Museum of the Year Award* (EMYA) i fragment wstępu do wydanego na początku bieżącego roku zbioru esejów, które są „kolektywnym wezwaniem muzeów do bycia bardziej uważnymi, moralnymi i odważnymi miejscami”¹ dzielą co najmniej dwie dekady. Ich wydźwięk jest jednak zgodny we wskazywaniu konieczności zadawania sobie kluczowych pytań dotyczących istoty

¹ Z jednej z recenzji książki na stronie: <https://www.amazon.co.uk/Museum-Activism-Meanings-Robert-Janes/dp/0815369972>, data odczytu: 11.07.2019].

prowadzonej działalności. Jest to szczególnie istotne także w kontekście trwającej aktualnie w różnych środowiskach muzealnych debaty dotyczącej aktualnej definicji muzeum jako takiego oraz jego roli wobec wyzwań współczesności². Zaproszenie do przygotowania niniejszego tekstu stało się dla mnie okazją do ponownego postawienia tych pytań samej sobie jako osobie odpowiedzialnej za kierowanie Muzeum Warszawskiej Pragi³. Parafrazując bądź czasami nieco zmieniając wyjściowe sformułowania, będę starała się przedstawić podstawowe założenia stojące za powstaniem tej placówki, ich modyfikacje oraz wynikające z tego procesu projekty i programy działania, które jako zespół realizujemy obecnie.

Dlaczego muzeum istnieje?

Muzeum Warszawskiej Pragi zostało formalnie powołane do istnienia w 2006 r. jako oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy (obecnie: Muzeum Warszawy). W 2008 r. otwarto tymczasową siedzibę, która pozwoliła na powstanie i funkcjonowanie Muzeum w czasie, kiedy docelowa lokalizacja w postaci kompleksu zabytkowych kamienic przy ul. Targowej 50/52 podlegała renowacji i dostosowaniu do potrzeb muzealnych⁴. Jesienią 2015 r. Muzeum Warszawskiej Pragi rozpoczęło oficjalnie pełne funkcjonowanie, obejmujące zarówno pracę ze świeżo otwartą wystawą stałą jak i kontynuację dotychczasowych oraz rozwój nowych działań programowych.

Z perspektywy czasu wydaje mi się, że stwierdzenie iż Muzeum to powstało w duchu „nowej muzeologii” rozumianej jako „przesunięcie akcentu ze zobowiązań wobec kolekcji na zobowiązania wobec społeczeństwa” [Janus 2015: 13] jest w pełni uzasadnione. Ogromne znaczenie ma tutaj kontekst zaistnienia Muzeum w konkretnym miejscu w przestrzeni miasta — w dzielnicy Praga, zlokalizowanej po przeciwnej w stosunku do Śródmieścia/Centrum

² Ważnym punktem odniesienia są tu dla mnie zarówno panele i dyskusje, jakie toczyły się podczas tegorocznego wydarzenia WeAreMuseums w Katowicach — zobacz program: <https://www.wearemuseums.com/wam19/program-pillars>, jak i próby sformułowania nowej definicji muzeum toczone na forum ICOM — <https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition>, które mają zostać poddane głosowaniu podczas najbliższego generalnego zjazdu ICOM we wrześniu 2019 roku w Kyoto.

³ Dziękuję dr Ewie Klekot za impuls do ponownych przemyśleń dotyczących roli i funkcjonowania muzeum, w którego tworzenie jestem zaangażowana. Nie wszystkie z nich znajdują odzwierciedlenie w niniejszym tekście, mam nadzieję, że w długofalowej perspektywie przełożą się one na praktykę i znajdą odzwierciedlenie w sposobie działania Muzeum.

⁴ Podsumowaniem tego procesu jest tekst pierwszej szefowej Muzeum Warszawskiej Pragi, Jolanty Wiśniewskiej, w którym wskazuje ona zarówno na proces decyzyjny prowadzący do powołania nowej placówki, jego kontekst historyczny i społeczny jak i powody przemawiające za konkretną lokalizacją Muzeum [Wiśniewska 2010: 334–349].

stronie Wisły. Prawobrzeżna Warszawa, nie licząc Saskiej Kępy, nigdy nie była reprezentacyjną częścią stolicy, choć od czasu jej włączenia do Warszawy, a szczególnie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, pręźnie się rozwijała, stanowiąc coraz bardziej uporządkowany i powiązany z lewobrzeżną częścią miasta organizm. Przed wybuchem II wojny światowej Praga była dzielnicą zamieszkałą głównie przez chałupników i robotników wielu zlokalizowanych na tym terenie fabryk, rzemieślników i pracowników umysłowych⁵. Niemal jedną czwartą populacji dzielnicy stanowiła społeczność żydowska⁶. Podczas wojny 1939 r. oraz dalszych wydarzeń z okresu okupacji niemieckiej, prawobrzeżną część stolicy spotkał los odmienny od tego, jaki przyniosły skutki powstania warszawskiego i późniejszych działań okupantów lewobrzeżnej części miasta⁷. Na Pradze, zniszczonej w znacznie mniejszym stopniu, zachował się układ urbanistyczny i struktura miejskiej zabudowy z przełomu XIX i XX wieku, dając szansę na ciągły charakter funkcjonowania tej części miasta. Po wojnie postępował jednak proces stopniowej degradacji zarówno tkanki miejskiej (przejęte od właścicieli — z których część nie powróciła z getta — i oddane pod zarząd komunalny kamienice przez wiele lat były nieremontowane) jak i społecznej (celowe osiedlanie np. w rejonie ulicy Brzeskiej osób i rodzin, które nie płaciły czynszu bądź stwarzały inne trudności w pozostałych rejonach miasta) [Por. Rykiel 2005]. Wskutek tego długotrwałego procesu Praga w latach 90. XX wieku była stereotypowo postrzegana jako zaniedbana część miasta stanowiąca siedlisko licznych problemów społecznych.

Ostatnie dziesięciolecie XX wieku stanowi jednocześnie początek procesu „odkrywania” Pragi przez artystów, którzy znajdują w tym rejonie tanie przestrzenie w zabudowaniach dawnych magazynów i zakładów fabrycznych oraz doceniają charakter przedwojennych kamienic, rozpoczynając zmianę w postrzeganiu tej części miasta⁸. Z przestrzeni zdegradowanej staje się ona

⁵ W 1931 r. na Starej Pradze 58,8% ludności stanowili najemni chałupnicy i robotnicy, 17% samodzielni pracownicy a 15,3% pracownicy umysłowi [Gawryszewski 2009: 260].

⁶ Według spisu z 1921 roku w dzielnicy Stara Praga społeczność żydowska stanowiła 23,9% ogółu ludności dzielnicy [Gawryszewski 2009: 191].

⁷ Szacunki wskazują na 80% zniszczeń w zabudowie Warszawy po działaniach wojennych. Na lewym brzegu zniszczono całkowicie 57,8% zabudowy miasta, zaś około 17% uległo znacznemu zniszczeniu (przy czym w Śródmieściu, zwłaszcza na terenie byłego getta warszawskiego, straty sięgały nawet 100%), na Pradze całkowite zniszczenie budynków obejmowało 16% zabudowy, a znaczne ok. 11 %, [za: Dunin-Wąsowicz 1984: 370–371].

⁸ Należy tu wspomnieć przede wszystkim Teatr Academia utworzony i prowadzony przez Andrzeja Woźniaka w podwórku przy 11 Listopada, które niedługo później stało się funkcjonującym do dziś zagłębieniem klubowo-artystycznym. Wraz z innymi artystami, m.in. ma-

stopniowo dzielnicą o autentycznym charakterze, posiadającą odrębny klimat i własną historię oraz dziedzictwo zasługujące na rozpoznanie i uznanie. Co ważne, praca na tym polu nie odbywała się jedynie, a może nawet nie przede wszystkim za sprawą artystów, którzy przyczyniając się do zmiany wizerunku Pragi byli jednocześnie promotorami swego rodzaju „modę na Pragę”, przyciągającej nowych mieszkańców i inwestorów. Ogromną rolę odegrały też organizacje społeczne i osoby indywidualne działające na rzecz materialnego i niematerialnego dziedzictwa tej części miasta. Wspomnieć tu należy przede wszystkim o społecznym programie rewitalizacji Pragi, który stał się podstawą do programu rewaloryzacji ulicy Żąbkowskiej⁹ zrealizowanego w latach 2001–2007 oraz reaktywacji w 1995 roku założonego osiemdziesiąt lat wcześniej Towarzystwa Przyjaciół Pragi. Jego ówczesna prezes, Agata Rymkiewicz, wraz z gronem zaangażowanych osób związanych z dzielnicą, przeprowadziła szereg działań, które w mojej opinii należałoby ocenić jako przywracające godność mieszkańcom Pragi, budujące poczucie dumy i związku z miejscem zamieszkania¹⁰. Jedną z inicjatyw Towarzystwa Przyjaciół Pragi była organizacja wystaw i gromadzenie pamiątek mieszkańców. Przerodziły się one w dążenie do utworzenia muzeum, które zajmie się dokumentacją i popularyzacją historii Pragi. Formalnie powstanie takiego muzeum stało się możliwe na początku lat 2000. Było to pierwsze publiczne muzeum po prawej stronie Wisły¹¹.

Czy muzeum odpowiada na potrzeby społeczności, w której funkcjonuje?

Holenderski muzeolog Peter van Mensch, pisząc o „nowej muzeologii”, wskazuje na trzy nowe koncepcje, stanowiące wyzwanie dla dotychczasowej praktyki muzealnej, obecne w obrębie tego nurtu. Są to koncepcje „muzeum społeczności” (*community museum*), „muzeum włączającego” (*inclusive mu-*

jącymi pracowni i studia przy ul. Inżynierskiej 3, przez okres 2001-2006 tworzył on też Festiwal „Sąsiedzi dla sąsiadów”. Por. tematyczny numer kwartalnika „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2009, nr 1-2.

⁹ Chodzi o *Spółeczny program rewitalizacji ulicy Żąbkowskiej na odcinku pomiędzy ulicami Targową i Brzeską* przygotowany w 2000 roku przez Janusza Sujeckiego i Jarosława Zielińskiego. Treść dostępna na stronie <https://www.uliczabkowska.pl/plan-rewitalizacji-zabkowskiej>, data odczytu: 17.08.2019.

¹⁰ Wymienić należy tu szczególnie organizację konkursów na wspomnienia dotyczące dzielnicy i wreszcie wydawanie publikacji wspomnieniowych i popularyzatorskich dotyczących Pragi, jak m.in. Praga to też stolica, Prażanie o Starej Pradze,

¹¹ Wcześniej na Pradze działało jedynie założone w 2000 roku prywatne Muzeum Chleba pana Mariana Pozorka, prowadzącego również piekarnię przy ulicy Jadowskiej 2 na Szmulowiznie.

seum) i „miejsc pamięci” (*lieux de memoire/places of memory*) [van Mensch 2004: 3-19]. Pierwsza z nich za podstawową odpowiedzialność muzeum uznaje rozwój ustanawiającej je społeczności. Według Hugesa de Varine, francuskiego archeologa, historyka i muzeologa, którego cytuje van Mensch, muzeum społeczności „raczej wyrasta oddolnie niż jest narzucone z góry. Powstaje jako odpowiedź na potrzeby i pragnienia ludzi żyjących i pracujących na [danym] obszarze oraz aktywnie angażuje ich w każdy etap planowania i tworzenia a następnie otwarcia i funkcjonowania” [Varine, za: Mensch 2004: 7]¹². Muzeum inkluzyjne to z kolei takie, które stawia sobie zadanie kulturalnego włączenia zarówno w obszar reprezentacji, jak i partycypacji i dostępności wobec osób indywidualnych i społeczności do tej pory często wykluczanych. W myśl tej koncepcji „muzeum powinno odgrywać rolę w generowaniu zmiany społecznej poprzez angażowanie się w działania z ludźmi i wspieranie ich w określeniu swego miejsca na świecie oraz kształceniu się do tego by osiągnąć własny potencjał, odgrywać pełną rolę w społeczeństwie oraz uczestniczyć w jego zmianie dla przyszłości” [Mensch 2004: 8]¹³. Koncepcja „miejsc pamięci” ma natomiast wskazywać na fakt, że każda grupa ludzi w obrębie społeczeństwa ma własną bazę wiedzy o przeszłości, niekoniecznie zinstytucjonalizowaną „pamięć zbiorową”. W odniesieniu do tego założenia van Mensch podsumowuje: „muzeologia społecznościowa jest nową odpowiedzią na pytanie ‘kto decyduje o tym, co zostaje poddane muzealizacji i instytucjonalizacji jako dziedzictwo kulturowe?’. Muzeum włączające jest [natomiast] nową odpowiedzią na pytanie ‘czyja pamięć zbiorowa zostaje rozpoznana i respektowana jako dziedzictwo kulturowe?’” [Mensch 2004: 8].

Wprawdzie nie odważyłabym się na stwierdzenie, że Muzeum Warszawskiej Pragi można określić w całości podjętych wówczas działań i procedur powstawania jako radykalnie społecznościowe i inkluzyjne, jednak w okolicznościach jego powołania, a także celach, jakie sobie stawiało i stawia oraz sposobach działania, znajduje się według mnie wiele elementów sytuujących je w ścisłym obrębie przywołanych powyżej kon-

¹² „one which grows from below, rather than being imposed from above. It arises in response to the needs and wishes of people living and working in the area and it actively involves them at every stage while it is being planned and created and afterwards when it is open and functioning”, tłumaczenie własne.

¹³ museums should play a role in generating social change by engaging with and empowering people to determine their place in the world, educate themselves to achieve their own potential, play a full part in society and contribute to reforming it in the future; tłumaczenie własne.

cepcji. Zarówno wówczas¹⁴, jak i dziś dostrzegam w wielu podejmowanych inicjatywach próbę odpowiedzi na potrzeby społeczności Pragi. Poniżej postaram się wskazać te z nich, które mogły zostać i w mojej ocenie zostały zaadresowane przez działalność muzealną.

W 1997 r. nakładem Towarzystwa Przyjaciół Pragi ukazała się niewielka objętościowa książeczka autorstwa Agaty Leokadii Rymkiewicz i Marii Ciastek pod znamienym dla niniejszych rozważań tytułem *Praga to też stolica*. Na początku lat 2000. była to jedna z nielicznych pozycji, z których można byłoby czerpać wiedzę o prawobrzeżnych częściach miasta¹⁵. W tytule tym wybrzmiewa moim zdaniem silne wówczas poczucie braku odpowiedniej reprezentacji Pragi w kontekście historii i współczesności stołecznego miasta. Poczucie zapomnienia przejawiającego się między innymi brakiem dbałości o materialną tkankę dzielnicy, potrzeby jej mieszkańców, często zamieszkałych w tej samej lokalizacji z pokolenia na pokolenie, i jej historyczną przeszłość. Nie bez znaczenia dla wyartykułowania tej potrzeby z pewnością był fakt powolnego wkraczania na Pragę nowych inwestycji, zacierających jej dotychczasowy charakter. Zagrożenie to zostało zidentyfikowane także przez osoby odpowiedzialne za promowanie utworzenia muzeum. Poproszony o opinię w tej sprawie historyk i varsavianista, Karol Móraski, w 2005 r. oceniał sytuację w następujący sposób:

Prawobrzeżna Warszawa — Praga z pewnością zasługuje na zorganizowanie placówki zajmującej się gromadzeniem pamiątek i dokumentów z prawie tysiącletniej historii osadnictwa na tym terenie. [...] A czas jest po temu najwyższy, jeśli nie ostatni, jeśli weźmiemy pod uwagę walory historyczno-obyczajowo-dokumentacyjne w zderzeniu z postępującym rozwojem budownictwa i daleko idącą wtórną urbanizacją tej części Warszawy [za: Wiśniewska 2010: 334].

Utworzenie muzeum było zatem w mojej opinii odpowiedzią zarówno na coraz świadomiej wyrażane potrzeby społeczności Pragi oraz antycypowane zmiany w obrębie tej części miasta. Jolanta Wiśniewska przedstawiając

¹⁴ Jestem związana z Muzeum Warszawskiej Pragi od 2008 roku; w latach 2008–2014 do moich głównych zadań należało tworzenie Archiwum Historii Mówionej, od 2015 roku pełnię natomiast funkcję kierowniczkę oddziału.

¹⁵ Z wcześniejszych publikacji wymienić należy „Bedeker warszawski. Praga” Olgierda Budrewicza (1964) oraz naukowe opracowanie „Dzieje Pragi” (1970). Rok później niż bedeker „Praga to też stolica” ukazał się tom esejów Jerzego Kasprzyckiego „Korzeni miasta. Warszawskie pożegnania” w całości poświęcony Pradze oraz katalog wystawy Muzeum Historycznego m.st. Warszawy „Warszawska Praga dawniej i dziś”. Zarówno wystawa jak i publikacje związane były z okrągłą rocznicą (350 lat) nadania Pradze praw miejskich. W kolejnych latach literatura na temat Pragi, zarówno popularyzatorska jak i nieco bardziej naukowa, stopniowo się rozszerzała.

koncepcję Muzeum Warszawskiej Pragi podkreślała: „Naszym celem jest stworzenie Muzeum chroniącego niepowtarzalne dziedzictwo prawobrzeżnej Warszawy, przywrócenie tego dziedzictwa mieszkańcom i turystom, postawienie mostu między pokoleniem, które pamięta dawną Pragę, a tymi, które doświadczają jej współczesności i tymi, dla których będzie ona ‘własnym miejscem na ziemi’ w przyszłości” [Wiśniewska 2010: 340].

Jednym z pierwszych działań podjętych przez świeżo powołane Muzeum, mające wówczas status „w organizacji”, było zwrócenie się do mieszkańców Pragi i całego miasta z apelem o dzielenie się „pamiątkami” związanymi z przeszłością dzielnicy¹⁶. Działanie to spełniało jednocześnie dwie funkcje. Z jednej strony było nastawione na uzupełnianie luk związanych z niedoreprezentowaniem Pragi i innych prawobrzeżnych rejonów historycznych, które było widoczne także w zbiorach Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, a co za tym idzie skoncentrowane na budowaniu „praskiej kolekcji”. Z drugiej jednak spełniało znaczące funkcje społeczne dosłownego angażowania społeczności w proces tworzenia muzeum poprzez indywidualny wkład. Wiele z przyjmowanych wówczas do zbiorów obiektów miało charakter pamiątek rodzinnych — były to m.in. fotografie bliskich wykonane w praskich zakładach fotograficznych czy inne przedmiotów związanych ściśle z biografiami członków rodziny (świadcstwa, dokumenty tożsamości, książki adresowe itp.) bądź towarzyszące im z pokolenia na pokolenie (np. drobne elementy wyposażenia mieszkań). Było to zatem również działanie o podwójnie inkluzyjne, rozgrywające się na polu włączania dziedzictwa niedoreprezentowanej części stolicy w obręb zainteresowań miejskiej instytucji nastawionej na dokumentację i popularyzację dziejów miasta, a tym samym na polu symbolicznego włączania historii indywidualnej w obręb tej „wielkiej”¹⁷. Podobne zadania realizował rozpoczęty w 2008 r. projekt tworzenia Archiwum Historii Mówionej skoncentrowany na nagrywaniu relacji szczególnie najstarszych mieszkańców Pragi. Historia mówiona stała się w tym wypadku narzędziem udzielenia głosu mieszkańcom¹⁸ oraz zaproszeniem ich do tworzenia Muzeum poprzez dzielenie się doświadcze-

¹⁶ Działalność tę rozpoczęto nawet jeszcze przed oficjalnym uruchomieniem biura tymczasowego pod koniec 2007 r. Następnie kontynuowano w obu tymczasowych lokalizacjach, także w godzinach popołudniowych (cotygodniowy dyżur).

¹⁷ Pierwszą wystawą czasową zrealizowaną w wyremontowanej siedzibie była wystawa „Podarować rzecz do muzeum” (20 września 2015–10 stycznia 2016), złożona w całości ze zbiorów pozyskanych w poprzedzających latach.

¹⁸ Zob. np. *Advocacy and empowerment* — V część popularnego podręcznika dotyczącego historii mówionej, poświęconą zastosowaniu *oral history* jako narzędzia upodmiotowienia (*empowerment*) [Perks, Thomson ed.: 447-559].

niami biograficznymi rozmówców, dotyczącymi zarówno życia codziennego i przestrzeni, jak i społeczności dzielnicy oraz historii na poziomie lokalnym (np. działalność szkół, towarzystw przyjaciół, ośrodków kulturalnych, wydarzenia historyczne, przywoływane z perspektywy uczestników lub świadków)¹⁹. Niezwykle ważnym elementem tego procesu były indywidualne spotkania, których celem była rejestracja nagrań, a które w moim przekonaniu spełniały też rolę dowartościowania tych, którzy zdecydowali się na podzielenie się własną historią oraz tego, co mieli do powiedzenia.

Analizując ten proces z perspektywy kilku minionych lat oraz przemian, jakie miały miejsce i jakim nadal podlega warszawska Praga²⁰, wydaje mi się, że potrzeba dotycząca rozpoznania wartości Pragi, zarówno w sferze materialnej tkanki dzielnicy, jak i w kwestii doceniania niematerialnych wartości (więzi społeczne, poczucie odrębności, historie lokalne itp.) oraz wprowadzenia ich w krąg debaty publicznej a także planowania miejskiej polityki kulturalnej i dotyczącej dziedzictwa, została w dużym stopniu zaspokojona. Nadal jednak działania wspierające tożsamość lokalną i poczucie dumy, związane z miejscem zamieszkania, a co za tym w moim przekonaniu idzie, także wzmacnianie poczucia bycia gospodarzem i posiadania możliwości aktywnego wpływania na rzeczywistość są potrzebne i pożądane. Z tego względu projekty odwołujące się do historii Pragi i wprowadzające je w popularny obieg są jednym z filarów działalności Muzeum Warszawskiej Pragi. Nie bez znaczenia w tym kontekście jest traktowanie zarejestrowanych wspomnień i głosów mieszkańców utrwalonych w Archiwum Historii Mówionej nie tylko jako źródła czy materiału dokumentacyjnego zdeponowanego w zasobach instytucji. Stały się one także składową wystawą stałej Muzeum Warszawskiej Pragi zarówno jako tematyczne nagrania pozwalające na dodanie osobistego komentarza do opracowania głównych tematów poruszanych na ekspozycji jak i odrębna część wystawy. Została ona przygotowana w taki sposób, aby pozwolić odwiedzającym na niezależne bodźcami wizualnymi zapoznanie się z tym, co o sobie i swoim miejscu zamieszkania mają mieszkańcy Pragi. Dla niektórych jest to możliwość skonfrontowania usłyszanych treści z własnymi wspomnieniami,

¹⁹ Por. Kuzko-Zwierz, Projekt Archiwum Historii Mówionej w Muzeum warszawskiej Pragi, „Almanach Muzealny” t. 7, s. 254–260. Tekst był pisany z perspektywy osoby bezpośrednio zaangażowanej w tworzenie Archiwum. Od 2015 roku projekt ten realizuje Anna Mizikowska.

²⁰ Mam tu na myśli zarówno realizowany przez m.st. Warszawa Zintegrowany Program Rewitalizacji (<http://www.rewitalizacja.um.warszawa.pl>) jak i inwestycje firm deweloperskich, takie jak Centrum Praskie Koneser w dawnej wytwórni wódek (<https://koneser.eu>).

dla innych być może okazja do włączenia ich we własną opowieść o Pradze. Prowadzenie nagrań jest też kontynuowane jako element bieżących działań nastawionych na dokumentację oraz wspieranie tożsamości lokalnej. Zbiór pozostaje też otwarty na nowe interpretacje i działania²¹. Innym projektem, który sytuację w nurcie wzmocnienia tożsamości lokalnej, jest realizowany od 2015 r. projekt *Prawobrzeźni*, który obejmuje prowadzenie badań biograficznych oraz wynikających z nich spotkań dotyczących wybranych postaci związanych zarówno z historią jak i współczesnością prawobrzeżnej Warszawy. Założeniem projektu jest „skupienie się na relacji człowiek-miasto i wynikających z niej wartościach, istotnych również dla dzisiejszych warszawiaków. Odkrywaniu prywatnych i zawodowych sfer i powiązań z warszawską Pragą towarzyszy refleksja nad tym, jak poprzez aktywność zawodową, przedsiębiorczość, pasję, czy inspirację twórczą ludzie ci zmieniali prawy brzeg, jak odkrywali jego potencjał i w jaki sposób z niego korzystali” [Wiśniewska 2017: 298]. Pojawia się tu również znów element budowania społeczności, jak też tworzenia lub wzmocnienia relacji z Muzeum, ponieważ w części spotkań realizowanych w ramach cyklu biorą udział m.in. bliscy i członkowie rodzin bohaterów i bohaterek spotkania²².

Jakie są główne zadania muzeum?

W ramach przygotowania do debaty nad nową definicją muzeum ICOM zrealizował krótką serię wideo-wypowiedzi pod wspólnym tytułem *Seeking change: a new museum definition*. W jednej z nich Inkyung Chang, członkini zarządu ICOM, mówi: „Musimy myśleć o tym, kim jesteśmy, nie o tym, co robimy, ponieważ to, co robimy wynika z tego, kim jesteśmy bądź zamierzamy [być]”²³. Nacisk na określenie sensu istnienia muzeum czy jego charakteru przed wypunktowaniem podejmowanych działań jest też obecny w dwóch

²¹ Wspomnienia nagrane w ramach AHM stał się bazą m.in. do pracy warsztatowej w ramach projektu „Chór Chór Hurra — historie z warszawskiej Pragi”. Zarówno próby jak i finałowy koncert złożony z utworów zainspirowanych nagraniami odbywały się w Muzeum Warszawskiej Pragi. Strona projektu: <http://chorhurra.pl/o-chorze>.

²² Autorką cyklu, prowadzącą go od początku jest Jolanta Wiśniewska. Oprócz spotkań została zrealizowana wystawa pod tytułem „Prawobrzeźni. Biografie codzienne i niecodzienne” (luty-maj 2016), która otrzymała II nagrodę w kategorii „Najciekawsze wystawy zorganizowane przez większe muzea” w XI edycji konkursu Mazowieckie Zdarzenia Muzealne — Wierzba. Planowana jest też publikacja. Podstrona projektu: <https://muzeumpragi.pl/dzialalnosc/prawobrzezni>.

²³ „We have to think of what we are, not what we do, because what we do comes from what we are or aiming” <https://icom.museum/en/news/watch-the-2nd-episode-of-seeking-change-a-new-museum-definition>, data_odczytu: 14.08.2019.

propozycjach nowej definicji muzeum, które na początku września zostaną poddane głosowaniu. Jedna z nich przedstawia muzea jako demokratyzujące [się], inkluzyjne i polifoniczne przestrzenie dla krytycznego dialogu o przeszłościach i przyszłościach. Druga podkreśla, że istnieją nie dla zysku, są partycypacyjne i transparentne, pracujące w aktywnym partnerstwie²⁴. Elementy tych definicji znajduję w tym, w jaki sposób myślimy o Muzeum Warszawskiej Pragi. Jest ono dla mnie miejscem, które dba o przeszłość prawobrzeżnych rejonów miasta dokumentując i chroniąc ich dziedzictwo. Udostępniając je i poddając refleksji, stawia pytania o terażniejszość i przyszłość Pragi i pozostałych prawobrzeżnych rejonów. To także miejsce, w którym ważni są ludzie — ich historie i potrzeby. Muzeum jako miejsce silnie zakotwiczone w lokalności „reaguje z Pragą”, będąc szczególnie wyczułone na zachodzące w mieście procesy oraz potrzeby mieszkańców. Staje się partnerem bądź liderem tych procesów, w których ważne jest odniesienie do dziedzictwa i przeszłości prawobrzeżnych części miasta. Dostarcza rzetelnej wiedzy, tworzy pole spotkania i debaty, inicjuje niektóre działania.

Takie określenie aktualnego sensu istnienia Muzeum wynika z obserwowanej przez nas zmiany zachodzącej zarówno w materialnej tkance dzielnicy jak i sposobach jej postrzegania i oceniania oraz składzie społecznym jej mieszkańców. Muzeum Warszawskiej Pragi oprócz m.in. realizacji wystaw czasowych, podejmujących różne zagadnienia i programów edukacyjnych skierowanych zarówno do szkół i przedszkoli, jak i rodzinnych, prowadzi dwa projekty szczególnie istotne w kontekście powyższych kwestii. Pierwszy z nich to cykl *Wokół rewitalizacji* realizowany od 2016 r.²⁵, stanowiący konglomerat debat, otwartych spotkań, warsztatów i spacerów. Poszczególne formuły dotyczą różnorodnych zagadnień²⁶. Ich wspólnym zadaniem jest angażowanie mieszkańców w świadome podejście do miejsca, w którym

²⁴ Por. <https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition>, data odczytu: 28.08.2019.

²⁵ Od 2017 r. realizujemy go przy wsparciu finansowym m.st. Warszawy w ramach Zintegrowanego Programu Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 r.

²⁶ Przegląd tematów i działań podejmowanych w 2016 i 2017 r. znajduje się w sprawozdaniach za te lata, wydanych przez Muzeum Warszawy: https://issuu.com/muzeumwarszawy/docs/sprawozdanie_muzeum_warszawy_2016 oraz https://issuu.com/muzeumwarszawy/docs/sprawozdanie_2017_strony. Sprawozdanie za 2018 r. jest obecnie w przygotowaniu. W tym roku w ramach programu „Wokół rewitalizacji”, przy wsparciu finansowym m.st. Warszawy w ramach Zintegrowanego Programu Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku, realizujemy między innymi cykle spacerów: „Mikroodkrycia geograficzne” (we współpracy z Towarzystwem Krajoznawczym Krajobraz), pozwalający także zakorzenionym mieszkańcom spojrzeć na Pragę z perspektywy odkrywcy, „Praga do zamieszkania” dotyczący nowych inwestycji deweloperskich i miejskich oraz „Sztuka w przestrzeni publicznej” skupiający się na działaniach artystycznych zrealizowanych w przestrzeni Pragi w ciągu ostatnich kilkunastu lat.

żyją, niezależnie od tego, czy jest to kwestia konieczności czy wyboru. Część działań podejmowanych w ramach cyklu wynika z rozpoznanej przez nas potrzeby wspierania integracji nowych i starych mieszkańców, tworzenie połączeń między nimi, dawania pola do swobodnego spotkania, a w przypadku nowych mieszkańców, punktów odwołania do budowania nowej tożsamości. Jesteśmy przekonani, że umożliwienie im rozpoznania historii i specyfiki Pragi, do której można się odwołać budując swoją miejską tożsamość, może się przekładać na aktywne działanie na rzecz dzielnicy i świadome kształtowanie miejsca wybranego do życia.

Drugim projektem, na który chciałabym zwrócić uwagę, pisząc o założeniach Muzeum Warszawskiej Pragi, jest cykl *Wykonano na prawym brzegu. Rzemieślnicy*. Wątek tradycyjnego rzemiosła jako ważnego elementu w historii i charakterze również współczesnej Pragi jest obecny w obrębie zainteresowań Muzeum właściwie od początku. Co istotne, w trakcie realizacji programu zmieniło się jednak jego podstawowe założenie. Punktem wyjścia było ujmowanie tematu rzemiosła w kategorii „ginących zawodów”, które jako część dziedzictwa dzielnicy wymagają dokumentacji i ocalenia choćby w formie pokazów prezentowanych na żywo w muzeum. Dzięki zaangażowanemu a jednocześnie krytycznemu i otwartemu podejściu kuratorki całego cyklu, Katarzyny Chudyńskiej-Szuchnik działania podejmowane w ramach programu stały się polem poszukiwania nowych sposobów „ożywienia” rzemiosła²⁷. W 2015 r. rozpoczęła ona jego działalność od otwartych dla publiczności wizyt w pracowniach rzemieślniczych nadal funkcjonujących na obszarze Pragi i innych rejonów prawobrzeżnej Warszawy. W tym samym roku wspólnie z Akademią Sztuk Pięknych Muzeum zainicjowało program *Projektowanie z rzemiosłem*, w ramach którego studenci i młodzi projektanci spotykają się z tradycyjnymi rzemieślnikami. Celem tych spotkań jest wymiana doświadczeń, która obu stronom może przynieść korzyści. Prowadzący tak określają role w tym procesie:

Przed rozpoczęciem projektowania młodzi designerzy zapoznają się z technikami i technologiami stosowanymi w pracowniach rzemieślniczych, a także z surowcami i narzędziami. Rzemieślnik nie jest w tej współpracy jedynie podwykonawcą zlecenia, ale mistrzem,

²⁷ Oprócz wspomnianego tu programu „Projektowanie z rzemiosłem” Katarzyna Chudyńska-Szuchnik zainicjowała też wiele innych działań, m.in. cyklu Szkoleń z rzemieślnikami, które Muzeum realizowało w latach 2017-2018 w ramach programu „Modelowa rewitalizacja miast”. Celem tych szkoleń było przekazanie uczestnikom zanikających umiejętności, podtrzymywanie lokalnych tradycji, promocja rzemiosła oraz próba znalezienia kontynuatorów dla branż, które ich nie mają.

który dzieli się swoją wiedzą i udziela konsultacji na etapach projektowania i prototypowania.

Poza dydaktyczną częścią programu celem jest również wsparcie tradycyjnych rzemieślników w dostosowaniu swojej oferty do potrzeb obecnych odbiorców. Tym samym taka współpraca przynosi nowe doświadczenia i korzyści obu stronom. Projektant jest zachęcany do samodzielnych poszukiwań, nie ma wyznaczonych ram związanych z okresem historycznym bądź stylem w sztuce [Chudyńska-Szuchnik, Jasiewicz 2018: 5].

Podsumowaniem działań podjętych w ramach programu w ciągu trzech lat jego realizacji stała się wystawa czasowa „Praga na wzór. Projektowanie z rzemiosłem”, prezentowana w Muzeum Warszawskiej Pragi od października 2018 roku do kwietnia 2019 roku²⁸. Znalazły się na niej zarówno nowoczesne produkty powstałe w procesie współpracy jak i tradycyjne wyroby rzemieślnicze z takich dziedzin jak: szewstwo, sztukateria, neony, szkło użytkowe, stolarstwo, abażurnictwo, parasolnictwo, introligatorstwo, które były tematami wiodącymi kolejnych semestrów. Co ważne, powstały w ten sposób nie tylko pojedyncze obiekty, będące podstawą zaliczenia czy kończące swój żywot na wystawie bądź w muzealnym magazynie. Niektóre z nich nadal są dostępne na zamówienie u rzemieślnika lub projektanta, a także w muzealnym sklepiku. Trzy projekty zdobyły też nagrody w konkursach poświęconych designowi i mają szansę na wdrożenie do produkcji. Warte wyróżnienia w tym kontekście są szczególnie dwie realizacje przygotowane w ramach edycji programu poświęconej branży szklarskiej. W pracowni neoniarskiej pana Jacka Hanaka na Targówku powstały wówczas dwa neony projektu studentów, które następnie zostały zainstalowane w dwóch działających punktach rzemieślniczych — pracowni abażurów przy ul. Grochowskiej oraz tradycyjnej cukierni przy Al. Solidarności, przyczyniając się do większej widoczności zakładów w obrębie ulicy i wzrostu atrakcyjności witryny²⁹.

Program *Wykonane na Pradze. Rzemieślnicy* jako całość składająca się z poszczególnych ścieżek programowych jest w kontekście założeń Muzeum Warszawskiej Pragi szczególnie ważny. Zawiera on w sobie wiele elementów istotnych dla całości działania Muzeum, takich jak bliska

²⁸ Swego rodzaju podsumowanie programu znaleźć można także w rozmowie Małgorzaty Herman z Projektu Pracownie z Katarzyną Chudyńską-Szuchnik: <https://www.projektpracownie.pl/tradycyjne-i-nowe-rzemioslo-rozmowa-z-kuratorzka-z-muzeum-warszawskiej-pragi>, data odczytu: 29.08.2019.

²⁹ Ze względu na pogarszający się stan zdrowia z końcem lipca 2019 r. pan Krzysztof Sierski zdecydował się zamknąć cukiernię przy Al. Solidarności, w związku z czym neon tymczasowo trafił do muzealnego magazynu. Rozpatrywane są jednak dla niego alternatywne lokalizacje.

współpraca ze społecznością, angażowanie się w działania dla niej ważne, udział w wypracowywaniu rozwiązań, dokumentacja oraz stwarzanie pola do reinterpretacji tego, co zostało uznane za dziedzictwo. Stanowi też bardzo dobry przykład działania, które ewoluuje wraz ze zmieniającymi się potrzebami osób zaangażowanych w projekt i środowiska działania oraz korzysta z pojawiających się możliwości rozwoju i partnerstw, prowadzących w nowe rejony³⁰. Chciałabym zatem na nim zakończyć relację z założeń stojących za programami realizowanymi aktualnie w Muzeum Warszawskiej Pragi z nadzieją, że znajdą one swoją kontynuację, twórcze rozwinięcie lub godnych następców w kolejnych latach działalności. Ciągłe są też jeszcze obszary, w których Muzeum ma wiele do zrobienia. Dotyczy to m.in. fachowej ewaluacji prowadzonych działań oraz inicjowania kolejnych programów nastawionych na rozwój publiczności, zwłaszcza w kontekście umacniania więzi ze społecznością lokalną i tworzenia Muzeum będącego miejscem dla niej istotnym. Rozpoznajemy jednak te obszary jako niezbędne do rozwinięcia, aby być w zgodzie z przyjętymi wartościami i obranymi działaniami oraz sposobem funkcjonowania. Na ten moment ogromną satysfakcję daje nam obserwowanie równoległego powracania uczestników oraz pojawiania się nowych gości. Jestem przekonana, że w ciągu tych kilku lat od otwarcia docelowej siedziby udało nam się stworzyć miejsce żywe i otwarte na współdziałanie.

Bibliografia

Chudyńska-Szuchnik Katarzyna, Jasiewicz Paweł,

2018: *Praga na wzór. Projektowanie z rzemiosłem*, Warszawa: Muzeum Warszawy.

Ciastek Maria, Rymkiewicz Agata Leokadia

1997: *Praga to też stolica — bedeker praski*. Warszawa: Towarzystwo Przyjaciół Pragi.

Dunin-Wąsowicz Krzysztof

1984: *Warszawa w latach 1939–1945*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

³⁰ W ramach rozwijania projektu pod koniec 2018 roku zdecydowaliśmy się na wyodrębnienie w obrębie wystawy stałej Muzeum Warszawskiej Pragi specjalnej przestrzeni odwołującej się w swojej formie do pracowni rzemieślniczych. Stanowi ona swego rodzaju reinterpretację tradycyjnych miejsc pracy rzemieślników, będąc jednocześnie przestrzenią wystawienniczą oraz miejscem na prowadzenie szkoleń i warsztatów. W Pracowni będą realizowane między innymi programy „Szkoła fachów”, dająca możliwość przekazywania technik i umiejętności przez doświadczonych mistrzów adeptom rzemiosła w formie praktycznych konsultacji oraz „Zielone rzemiosło”, autorski program Eweliny Czaplickiej-Ruduchy, któremu przyświeca idea zrównoważonego projektowania dla prototypowania i poszukiwania nowych rozwiązań technologicznych i materiałowych. Program na jesień 2019 roku dostępny jest na stronie: <https://muzeumwarszawy.pl/program-pracowni-rzemieslniczej-2019>.

Gawryszewski Andrzej

2009: *Ludność Warszawy w XX wieku*, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN.

Hudson Kenneth

2017: *A tiger in a museum is not a tiger: an anthology of the thoughts of Kenneth Hudson (1916–1999)*, compiled, edited and introduced by Massimo Negro, Ann Nicholls, Wim van der Weidrn and Andrzej Richter, Ljubljana: Forum of Slavic Cultures; Hague: European Museum Academy.

Janes Robert R., Sandell Richard

2019: *Posterity has arrived. The necessary emergence of museum activism*, [w:] *Museum activism*, ed. Janes Robert R., Richard Sandell, London: Routledge.

Janus Aleksandra

2015: *Muzea i ludzie*, [w:] *Laboratorium muzeum. Społeczność*, red. A. Banaś, A. Janus, Warszawa: Muzeum Warszawy.

Konteksty. Polska Sztuka Ludowa

2009: *Antropologia miasta*, nr 1-2 (284-285).

Kuzko-Zwierz Katarzyna

2013: *Projekt Archiwum Historii Mówionej w Muzeum warszawskiej Pragi*, „Almanach Muzealny” t. 7.

Perks Robert, Thomson Alistair (ed.)

2008: *The Oral History Reader*, London: Routledge.

Rykiel Zbigniew

2005: *Miasto jako miejsce a przemiany jego architektury, symboliki i świadomości terytorialnej mieszkańców* [w:] *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, red. B. Jałowicki, A. Majer, M. S. Szczepański, Warszawa: Scholar.

Van Mensch Peter

2004: *Museology and Museum Management in Europe*, [in:] *Museum Management in the 21st Century*, ed. E. Mizushima, Tokyo: Museum Management Academy.

Wiśniewska Jolanta

2010: *Powstaje Muzeum Warszawskiej Pragi*, „Almanach Muzealny” t. 6.

2017: *Prawobrzeżni (kontynuacja)*, [w:] *Sprawozdanie Muzeum Warszawy*, Warszawa: Muzeum Warszawy.

Strony internetowe**Centrum Praskie Koneser**

<https://koneser.eu>, data odczytu: 28.08.2019.

Chór Chór Hurra

<http://chorhurra.pl/o-chorze>, data odczytu: 17.08.2019.

ICOM

<https://icom.museum/en/news/watch-the-2nd-episode-of-seeking-change-a-new-museum-definition>, data odczytu: 14.08.2019.

<https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition>, data odczytu: 28.08.2019.

Program Pracowni Rzemieślniczej w Muzeum Warszawskiej Pragi na 2019 rok

<https://muzeumwarszawy.pl/program-pracowni-rzemieslniczej-2019>, data odczytu: 17.08.2019.

Projekt „Prawobrzeżni”

<https://muzeumpragi.pl/dzialalnosc/prawobrzezni>, data odczytu: 17.08.2019.

Rozmowa z Katarzyną Chudyńską-Szuchnik

<https://www.projektpracownie.pl/tradycyjne-i-nowe-rzemioslo-rozmowa-z-kuratorka-z-muzeum-warszawskiej-pragi>, data odczytu: 29.08.2019.

Recenzja książki *Museum Activism*

<https://www.amazon.co.uk/Museum-Activism-Meanings-Robert-Janes/dp/0815369972>, data odczytu: 11.07.2019.

Społeczny program rewitalizacji ulicy Ząbkowskiej**na odcinku pomiędzy ulicami Targową i Brzeską**

<https://www.uliczabkowska.pl/plan-rewitalizacji-zabkowskiej>, data odczytu: 17.08.2019.

Sprawozdanie Muzeum Warszawy

2016: https://issuu.com/muzeumwarszawy/docs/sprawozdanie_muzeum_warszawy_2016, data odczytu: 28.08.2019.

2017: https://issuu.com/muzeumwarszawy/docs/sprawozdanie_2017_strony, data odczytu: 28.08.2019.

WeAreMuseums — Katowice 2019

<https://www.wearemuseums.com/wam19/program-pillars>, data odczytu: 11.07.2019.

Zintegrowany Program Rewitalizacji

<http://www.rewitalizacja.um.warszawa.pl>, data odczytu: 28.08.2019.

Katarzyna Kuzko-Zwierz**The Praga Museum of Warsaw — about the programme assumptions and its implementation**

The Praga Museum of Warsaw formally exists as a branch of Museum of Warsaw since 2006. Since 2015, having its place of residence renovated and main exhibition opened, it is fully active on a local ground of Praga district. Briefing main programme assumptions this text concentrates on three most important questions: why does the museum exist, is it relevant to the needs of the local community and what are its main tasks in that context.

Keywords: city museum, community museum, Praga Museum of Warsaw

